

Co předcházelo vzniku světa?

Ondřej Novotný, 3.C

Představa, že vše má mít svůj začátek a konec, je v lidském vnímání na jednu stranu silně zakořeněna, na druhou stranu ovšem není úplně empiricky osvojená, když si uvědomíme, že vše, co vnímáme, je vlastně souvislé. Ačkoliv přijímáme představu, že všechno jednou začne a jednou skončí, kdo z nás si pamatuje den svého vzniku? Naše vzpomínky jako by vystupovaly z mlhy, od nejstarších a pamětí typizovaných z útlého dětství, až po ty čerstvé a detailní třeba z dnešního rána. Proto je pro nás zvláštní zabývat se představou, co bylo předtím, a děsí nás představa, co (a zda) bude potom. Co se týče času, nevnímáme skutečný začátek ani konec, nýbrž pouze cykly, jaké nám poskytuje střídání dne a noci. Když film končí v duchu „žili šťastně až do smrti“, znamená to v praxi, že hrdinové už nechodili k zubaři, neplatili daně, každé ráno nesnídali? Proto se také první mytické příběhy odehrávaly v bezčase, v rámci něhož pracovaly s časovou cykličností. Koneckonců ačkoliv je například *Bible* považována za lineární řadu příběhů, když si přečteme *Zjevení Janovo*, zjistíme, že se jedná vlastně o nový začátek. Podobně člověku trochu vrtá hlavou to vzduchoprázdno, z něhož Bůh tvořil slovem...

Zatímco antická náboženství přisuzují vesmíru před vznikem charakter chaosu, z něhož byl později stvořen řád – ze země pak člověk (v případě řeckých bájí Prometheus) – křesťanský/židovský bůh tvořil svět *ex nihilo*, tedy z ničeho, což je zároveň typické pro představu geneze v různých animistických kulturách i ve svořelském příběhu starověkého Egypta, ovšem i v islámu. Zatímco tedy vesmíry antropomorfizovaných božstev uznávají chaos jako předstupeň k současnému světovému pořádku a hierarchii, *ex nihilo* nám dává jako výchozí bod *nic*. A *nic* je oproti chaosu – tedy pojmu, jenž má svůj emoční náboj a pojme pod sebe mnoho dějů, jež dohromady pojí nepřehledná živočišnost (ačkoliv bývá v tomto případě prý Řeky vysvětlován jako nekonečný vesmírný prostor, tudíž přeci jen pojat v trochu statičtějším duchu) – velice těžko představitelné. *Nic* totiž v přírodě těžko najdeme, ovšem podobně tak se na zemi nesetkáme s Bohem biblického typu. Snad proto je nám chaos, jenž patří vizi antropomorfních božstev, bližší a představitelnější (jakkoliv je stále abstraktní).

Na druhou stranu ona vznešená tajemnost a mystičnost, jež pramení ze *Starého zákona*, má velký potenciál v lidech vyvolávat úctu. Koneckonců, ačkoliv ze současného hlediska je množství biblických příběhů nepřirozeně strojených a vyvolávající slepou oddanost k dost nevyzpytatelné vyšší entitě, funguje tento řád jako sjednotitelský prvek hýbající světem už dvě tisíciletí. Proto by asi nebylo špatné zkusit odůvodnit, proč máme potřebu pátrat po

povaze *ničeho*.

Na začátku Bible je totiž Bůh tvůrcem a umělcem, má před sebou pláno a postupně vytváří veškeré věci, jež jsou pro svět a život zde nezbytné – popřípadě ho definují tak jak ho známe. V tuto chvíli je pochopitelně jednodušší shrnout plátno, na něž Bůh jako malíř vrství barvy, slovem prázdný – tedy slovy *nic tam nebylo*. A ačkoliv nám nedává odpověď na otázku, co bylo předtím s plátnem, pro člověka, jenž má před sebou velkolepý obraz, je toto vysvětlení dostačující – on se koneckonců neptá, kdo vyrobil to plátno, na něž mistr maloval, nýbrž má milion a jednu jinou otázku.

Jenomže bereme-li jako svět vše, co je kolem nás, a to včetně nápadů, myšlenek či abstraktních pojmů, jak pak máme naložit s tvůrcem, demiurgem? Jaký byl význam Boha předtím, než začal tvořit? A jak vznikl Bůh? Má-li pro nás význam tvůrce, nevznikl vlastně pro stvoření? V textu *Bible* je Bůh stálý, nad vším a všudypřítomný, zároveň však od začátku charakteristický a respekt budící. Znamená to tedy, že nevznikl s prvním slovem, nýbrž zde zkrátka byl. Jenomže sama existence Boha tedy jaksi narušuje představu čistého *nic*. Bůh tedy nemůže patřit do konceptu jsoucna, zároveň se však, když se mluví o *ničem* před vznikem, na něho zapomíná. Vrátime-li se tedy k myšlence Boha jako tvůrce, který dokud netvoří a dokud jeho dílo nespátří světlo světa, jako tvůrce neexistuje. Jako by se tedy Bůh stal tím, kým ho známe, až ve chvíli, kdy začal tvořit. Jeho tvůrčí složka je naší alfou omegou a předtím ho můžeme ignorovat, neboť to nebyl *stvořitel*.

Jenomže stále je jasné, že se tímto vysvětlením celkem alibisticky zbavujeme vnímání Boha z jiné perspektivy a vnímáme ho opět jen jako náš objekt. V tomto ohledu je právě řecká mytologie čistší, neboť nám s kosmogonií přináší i theogonii. V ten moment dilema, kam datovat boží vznik a co si počít s tím, že boží existence popírá původní nicotu – případně zde původní chaos – není. Navíc je zde začátek oproštěn o striktní hranci *nic/něco*.

Oproti tomu počátek světa z římského pohledu se soustředí více na práci s hmotou a božstva se zde nachází už od chaosu, tedy odjakživa. Byl to právě některý z nich – a není jasné který – jenž společně se *světovým tvůrčím duchem* ukončili zápas mezi válkou živlů a začal formovat svět. Zde je oproti řecké verzi větší důraz kladen na přetváření hmoty a hierarchizování chaosu a jeho přeměnu v řád. Oproti Řecku je zde daleko přednější hmatatelná příroda, než zrod bohů, kteří pak formovali postupnou přeměnu.

Jakési postupné vytváření světa v harmoničtějším duchu nám nabízí zrození Tolkienovy Středozemě. Ačkoliv se jedná o novou mytologii, období před vznikem světa z hudby se odehrává opět v Biblické prázdnotě. Tentokrát však sofistikovanost dějů více svádí k představě jakéhosi obyvatelného *nic* – spíše nějakého nadsvěta. V tomto prázdnu totiž Ainůr

(myšlenky, jímž byl dán život) zpívají Illúvatarovi hudbu, jež pak Illúvatar zhmotní. Od tohoto prázdna ovšem již předpokládáme existenci něčeho, co jinde by vzniklo až po zemi, stromech, řekách. Existence hudby dříve, než vznikly nástroje, dříve než vznikli první elfové, lidé či trpaslíci, zde dodává pocit jakéhosi kulturního začátku světa. Koneckonců hudba nás dodnes fascinuje, což pak dodává této představě na autenticitě.

Dále by se dalo spekulovat o tom, co samotný vznik světa říká o dané mytologii, případně náboženství či kultuře a jejích zásadách, pravidlech a morálce. Tím, že antické říše máme spjaty především s rozvojem kultury a vědy, oblasti kde se zrodil kult krásy a harmonie těla i ducha – kalokagathie, původní chaos může fungovat jako protiklad k propracované hierarchii mětských států a jejich zvyků a pravidel. Také z tohoto chaosu může vycházet fascinace přírodních filozofů v hledání pralátky, neboť to je vlastně dílčí jednotka onoho nekonečného nerozlišeného vesmírného prostoru. Chaos nabízí pestřejší škálu interpretací, více bohů (a navíc s lidskými vlastnostmi) dává člověku méně striktních imperativů a více ponaučení vyplývá právě z faktu, že ani bohové nejsou dokonalí. Na rozdíl od toho *nic* funguje jako striktní a neměnné, podobně jako jsou Boží rozhodnutí, když někoho zkouší a hraje si s osudy.

Nakonec se tedy oba modely představy vzniku světa dají považovat pouze jako jistý nástin, jenž nám může pomoci si uvědomit, jak vlastně přemýšlíme o konceptu času. Je těžké si představit skutečnou prázdnotu, když jí nikdy nedokážeme smysly ověřit, zároveň chaos je zde nespecifikovatelný shluk hmoty, jenž není o nic lépe představitelný ve smyslové rovině. Stejně tak role případného stvořitele, popřípadě nerozlišitelného vesmírného prostoru, nám narušuje pevný bod, od něhož bychom mohli existenci datovat. Problém tkví pravděpodobně v tom, že naše vnímání bere začátek jako změnu. Pokud by před vznikem světa nebylo nic, neexistovalo by vědomí, které by tuto změnu zaznamenalo.

Literatura:

Bible. Český ekumenický překlad. Praha 1985. (vybrané části)

Hésiodos: Zrození bohů, in *Zpěvy železného věku*. Překlad J. Nováková. Praha 1990.

Ovidius: *Proměny*. Překlad F. Stiebitz. Praha 1969.

Tolkien, J. R. R.: *Pán prstenů. Společensvo prstenu*. Překlad S. Pošustová-Menšíková. Praha 2012.